

Nadenken over de toekomst van je kerkgebouw(en)?

Begin op tijd!

Steeds meer kerken buigen zich over de vraag hoe ze hun kerkgebouwen bestendig maken voor de toekomst. Vraagstukken op het terrein van verduurzaming en exploitatie dienen zich geregeld aan. En helemaal op die plekken waar steeds minder mensen de vaste lasten voor het gebouw moeten opbrengen. Helaas besluiten ook kerkenraden om deze reden of andere één of meerdere kerkgebouwen te sluiten of een andere bestemming te geven.

TEKST JOOST SCHELLING **BEELD** GERBEN VAN DIJK

In het nummer van Kerkbeheer (#3 2024) gaat het onder andere over deze processen van herbestemmen en afstoten van kerkgebouwen. Daarom leek het ons goed om deze ontwikkeling rondom kerkgebouwen wat nader onder de loep te nemen en uit te lichten met twee echte deskundigen op het gebied van kerkgebouwen.

Joost: "Gerben en Henk, geweldig dat jullie de tijd genomen hebben in jullie drukke agenda's voor een belangrijk gesprek over de processen rond kerkgebouwen. Het is een onderwerp dat jullie al jaren na aan het hart ligt. Maar voordat we daarover in gesprek gaan, willen jullie je introduceren op dit thema?"

Gerben: "Mijn naam is Gerben van Dijk. Ik was voorzitter van de projectgroep Speelruimte gezocht van de synode van de Protestantse Kerk in Nederland. Misschien was mijn bijdrage aan deze notitie wel de aanleiding dat ik voor het bestuur van VKB Kerkrentmeesters gevraagd ben. Ik ben namelijk nooit kerkrentmeester geweest, dus dat geeft mij ook weinig ballast op dat punt, ook misschien weinig voordeel."

"Ik ben woonachtig in Rotterdam en ik ben daar lid van de Pelgrimsvaderskerk. Bij elkaar ben ik wel 16 jaar ouderling geweest, waarvan 6 jaar als voorzitter van de kerkenraad. Toen heb ik ook nog wel iets met vastgoed gedaan, omdat wij onze kerk eerst hebben teruggekocht en daarna weer doorverkocht hebben. Een kerk in een historisch stukje Rotterdam. En die kerk heeft een grote verbinding met de Pilgrimfathers. Bijna elke Amerikaanse president heeft wel een linkje naar deze kerk en vele toeristen komen daar ook langs."

"In het dagelijks leven ben ik politiek actief voor de ChristenUnie in Rotterdam en lid van twee grote raadscommissies. En daarnaast ben ik freelancer op het gebied van erfgoed bij BOEi, dat is een grote erfgoedorganisatie die oorspronkelijk 27 jaar geleden begonnen is met het herbestemmen van industrieel erfgoed. En behalve industrieel erfgoed zitten er inmiddels ook boerderijen, kerken en een oude gevangenis in de portefeuille. We zijn bijvoorbeeld ook eigenaar van de Waalse kerk in Rotterdam, en van een klein kerkje in Oudorp in de buurt van Alkmaar en recent ook in Made, gemeente Drimmelen. Dat is een katholieke kerk die aan de eredienst onttrokken is en helemaal verbouwd is tot een multifunctioneel dorpscentrum, met bibliotheek, kinderopvang, GGD, theaterzaal. En vlak naast die kerk zit nog een oude kapel. Daar huist nu de kerkelijke gemeenschap. Het oude dorpscentrum uit de jaren zeventig gaat plat en daar komen dan weer appartementen voor terug. Er vindt daar dus een complete schuifoperatie plaats."

"Verder doe ik nog wat kleinere dingen. Ik ben bijvoorbeeld adviseur van de Nederlandse Watertorenstichting. Watertorens gaan veelal uit gebruik. In Groningen is er onlangs één heropend. Er zitten twaalf hotelkamers in. Maar er zijn er ook die gewoon als woning fungeren voor een gezin of een stel. Het is slechts een enkeling waar kantoren in zitten. Nou ja, zo hebben ook die watertorens allerlei functies gekregen. Ik ben eigenlijk altijd wel op een of andere manier bezig met lege gebouwen en die een nieuwe toekomst geven."

"Als BOEi hebben we ook een aantal Kerkenvisies gemaakt voor lokale overheden. Dus ik heb nu een paar

keer workshops gedaan met meerdere kerken om de tafel om die ook een beetje vanuit het perspectief van 'Speelruimte gezocht' te prikkelen. Waar sta je nu? Wat wil je nu? Wat kan je? En het leuke is dan, dan zit je met vijftien, twintig kerken om tafel en dan zie je dat ze ook wel goed naar elkaar kijken en luisteren. En het eindigt meestal met de vraag: 'Mogen we elkaars contactgegevens?' Een facilitator van een samenwerking die ze zelf (nog) niet hebben. Dat zie ik vaker, niet alleen bij kerken. Ik heb ook een tijdje in het maatschappelijk vastgoed gewerkt. En ook daar zie je dat. Je moet soms partijen bij elkaar brengen die op een of andere manier ergens natuurlijk wel bij elkaar horen, maar elkaar toch niet vinden. Daar heb je soms even wat invloed van buiten voor nodig. Iemand die de mensen bij elkaar roept en vaak moet je dan ook maar weer zien wat het wordt."

"Ik ging met een aantal mensen uit mijn netwerk die geen verbinding hadden met die opgave daar naartoe. Een dagje. En ook met wat lokale stakeholders. En dan mocht alles gezegd worden. Alles kon zo'n dag. En ik zeg, je mag het ook in een diepe put gooien wat eruit komt. Want het idee was dat er dan wat scenario's ontstonden van wat zou je hier nou kunnen doen. En dan zie je dat mensen soms ook gewoon een beetje vast raken in wat er was. We waren toen ergens en er was een beetje de sfeer aan tafel: 'Wat komen jullie hier eigenlijk doen?' En de meest kritische personen zeiden na afloop: 'kunnen we dit nog een keer doen'"

"Zeker bij langlopende projecten bij een overheid, waarin men worstelt met diverse belangen en moeilijk kan besluiten: ga gewoon eens uitrekenen wat die afgelopen jaren aan tijd en geld hebben gekost, een tijd van niks doen en een rapportje en praten. Er was iemand die was daar twee-drie dagen in de week mee bezig. Toen kwamen ze erachter dat ze in de afgelopen acht tot tien jaar toch wel ongeveer een miljoen verspijkerd hadden. Toen zei ik: 'Als je nou €10.000,- per maand op een andere manier mag besteden om je werk anders te gaan inrichten, wat gaat er dan gebeuren?' Toen hadden ze een oefening waar ze wel iets mee konden: dan gaat er iets bewegen."

Joost: "Henk, wil jij je ook eens introduceren op dit thema?"

Henk: "Als hoogleraar praktische theologie geef je niet alleen onderwijs aan toekomstige predikanten, gemeentepredikanten en geestelijke verzorgers, maar wij doen ook onderzoek. Een van de onderzoeksthema's waar ik me al wat langer mee bezighoud, is gecentreerd rondom het kerkgebouw en de toekomst van kerkgebouwen. Inmiddels heb ik 12 proefschriften

Over Gerben van Dijk

Gerben is bestuurslid van VKB Kerkrentmeesters en voorzitter van de projectgroep 'Speelruimte Gezocht' van de Protestantse Kerk in Nederland.

als promotor begeleid en naar voltooiing gebracht. Nu loopt er nog een promotietraject van Mathias Kaljouw naar 18 iconische stadskerken en hun gebruik. Daaromheen is ook een leeromgeving van deze kerken gevormd. Deze 18 zijn bereid gevonden om daaraan mee te werken, ook financieel. Dus ze betalen elk €1000,- per jaar en voor vijf jaar is dat in totaal €90.000,- voor deze leergemeenschap en deels de promotie daarop. En hoe zij ook naar de toekomst toe hun gebouw misschien beter nog kunnen inzetten ten behoeve van de kerkgemeenschap. En ook van de kerk. Dat onderzoek mag ik begeleiden samen met Joep de Hart van het Sociale en Culturele Planbureau. Ik werk op de lokatie Groningen. Maar in september gaat de PThU verhuizen. Dan bevinden wij ons in Utrecht, op het Janskerkhof."

Joost: "Ja, en als ik goed begrepen heb, gaat de PThU ook deels een kerk benutten als plek om in te werken?"

Henk: "Dat klopt. De Janskerk wordt deels ook geschikt gemaakt voor de PThU, waarin ook collegezalen komen. En bovendien zal de Janskerk ook wel de centrale locatie zijn waar officiële plechtigheden zullen plaatsvinden. Misschien ook verdedigingen van dissertaties, et cetera."

"Ik heb in 2012 een handboek geschreven met Harry Bisseling en Peet Valster over het sluiten en herbestemmen van kerkgebouwen, 'Meer dan hout en steen! Dat boek is helaas uitverkocht. En dus met andere woorden, het is leuk als dit

in dit interview even wordt genoemd. Omdat het misschien aanleiding zou kunnen vormen voor een herdruk. Ik denk dat dat namelijk wel wenselijk zou zijn. Omdat deze thematiek van sluiting en herbestemming – gezien ook alle aandacht ervoor, zoals door jullie – een thematiek die de komende jaren ook bij ons zal zijn. Bij ons, bij de PKN, maar ook bij andere kerken, andere denominaties. Ook in Europa. Het speelt niet alleen in Nederland, maar ook in andere landen in Europa steeds meer. De vraag: 'kunnen we wel die kerken goed onderhouden? En wat komt er allemaal bij kijken?' En als dat niet meer lukt, dat onderhoud, dan is de vraag, hoe dan verder?"

"Ik heb er natuurlijk onderzoek naar gedaan. Een van de onderzoeken had betrekking op een kerk in Zwolle, De Hoeksteen, waardoor ik die gemeenschap ook van binnenuit leerde kennen. Deze kerk vroeg mij om met hen na te denken over hun toekomst. En toen was al bekend dat hun kerkgebouw zou gaan sluiten in juni in dat jaar erna. Ik heb hen toen negen maanden lang, van september tot juni, in dat hele proces gevolgd en met die gemeenschap aan hen de vraag voorgelegd wat ze het meeste zouden missen als het kerkgebouw er na juni van dat jaar niet meer zou zijn. Daarbij heb ik hen uitgedaagd om foto's te maken van datgene wat ze het meeste zouden missen. Dat lukte bij een aantal, maar de meeste mensen zeiden: 'Dat lukt mij niet.'"

"Met dit gesprek is er een schilletje van mijn verdriet afgegaan."

"Maar er was ook een fotograaf in die gemeenschap. Die had een heleboel fotootjes gemaakt. En daar hebben we focusgroepen mee georganiseerd. Dan konden mensen foto's uitzoeken en kiezen. Daar gaven ze dan een toelichting bij om hun verhaal daarbij te vertellen. En ik zag ook met name de pijn en het verdriet van deze gemeenschap om het verlies van hun gebouw. Ik zag dat trouwens ook bij de voorganger destijds, die ook in een lastige positie zat, namelijk aan de ene kant lid was van de Algemene Kerkenraad en daar ook mee moest praten over de toekomst van de kerkgebouwen in Zwolle en anderzijds natuurlijk predikant was van deze gemeenschap, waarvan besloten was dat het gebouw zou gaan sluiten. En het mooie was dat de predikant en ik, wij dachten dat we aan twee focusgroepen genoeg zouden hebben. Maar er waren uiteindelijk negen bijeenkomsten met ongeveer tien, twaalf mensen per bijeenkomst, kerkgangers, die lieten zien welke foto's ze gekozen hadden. En ze vertelden daar het verhaal bij. Daar heb ik uiteindelijk een artikel over geschreven en er is na afloop van een aantal diensten vlak voor de sluiting een tentoonstelling gehouden. Daar werden die foto's neergelegd en die verhalen. Dus het was een heel mooie collaboratieve vorm van onderzoek, maar ook een soort sluitingsritueel.

Over Henk de Roest

Henk de Roest is als hoogleraar praktische theologie verbonden aan de PThU (Protestantse Theologische Universiteit), en tevens in de periode van de nota 'Speelruimte Gezocht' adviseur van de Generale Synode namens de PThU. Ook is hij medeauteur van het boek 'Meer dan hout en steen' (Boekencentrum, 2012), nog steeds het enige Nederlandstalige handboek over het herbestemmen en vooral afstoten van kerkgebouwen.

En voor hen was het natuurlijk heel belangrijk om die foto's te hebben en daar het verhaal bij te vertellen. Het was ook zo dat tijdens een van die bijeenkomsten een mevrouw zei: 'Met dit gesprek is er een schilletje van mijn verdriet afgegaan.' Want er was heel veel emotie rondom die sluiting. Maar die thematiek van de sluiting is bij mij gebleven"

"Ik heb recent een hoofdstuk geschreven in een bundel die in Duitsland is uitgekomen, 'Was Steine Erzählen'. Ik heb voor dat hoofdstuk gekeken naar de debatten die in de katholieke gemeenschappen in Twente en de Achterhoek spelen: Wat staat er voor mensen op het spel? En ik ben inmiddels een beetje pleitbezorger geworden van die gemeenschappen. Althans, in een heel groot aantal gevallen is het echt niet nodig dat die kerk sluit. En dus bij gevolg is er heel veel verzet. Dat proces heb ik voor dat artikel in kaart gebracht. Ik doe dus van alles, maar vooral onderzoek, onderwijs en toekomstige predikanten opleiden. Ik woon in Amersfoort. Mijn vrouw is predikant in Den Dolder en daar kerken wij ook. Onze zoon is trouwens ook predikant, in Kapelle, Zeeland."

Joost: "Jullie laten allebei eigenlijk al doorschemeren dat je behoorlijk wat ervaring hebt met kerkgebouwen en ook met

deze thematiek. Welke ervaring hebben jullie zelf met kerkgebouwen die worden herbestemd dan wel afgestoten?"

Gerben: "In mijn persoonlijk kerkelijk leven ben ik het eigenlijk op twee manieren tegengekomen. De Pelgrimsvaderskerk is eigenlijk een soort samengestelde gemeente. Delftshaven heeft ooit de tijd gehad dat er negen predikanten actief waren. Dat is ooit teruggelopen tot één en inmiddels zijn het er weer twee. Maar de Hervormde Gemeente Delftshaven, die kerkte in de Pelgrimsvaderskerk, is samengesteld uit een drietal gemeenten en een van die gemeenten had zelf de Emmauskapel in gebruik. Dat was een wat vrijzinnige groep die kerkte in een Rotterdams herenhuis, maar het heette wel de Emmauskapel. Ik heb daar als jong gemeentelid van de Pelgrimsvaderskerk nog allerlei jongerenactiviteiten gehad. Maar op enig moment kwam er toch een vraag voor een ander pand, meer in de buurt van het historische kerkgebouw. En toen is uiteindelijk besloten om die Emmauskapel af te stoten, maar wel met het doel om een ander pand te kopen. Dus in die zin is het wel een beetje atypisch, want er worden heel veel kerkgebouwen vervreemd en daar komt geen ander kerkgebouw voor terug. In dit geval kwam daar dus eigenlijk wel een ander pand, een winkel/woonhuis, waarin uiteindelijk het inloophuis is gehuisvest met boven een vergaderfaciliteit en daarboven weer een appartement wat verhuurd is. Dus dat is één ervaring."

"De andere ervaring is, en heel veel mensen weten dat niet, de Pelgrimsvaderskerk is al eeuwenlang een kerk, maar hij is al enige decennia niet meer in eigendom van de kerkelijke gemeente. En in de tijd dat ik voorzitter was van de kerkenraad, toen waren er allerlei Rotterdammers, die vonden dat de kerk weer terug moest komen in Rotterdamse handen, want hij was bij een stichting die vooral Noord-Hollandse kerken in bezit had, de Stichting Oud-Hollandse Kerken. En toen is in een toch best wel lang proces van een aantal jaren de kerk via de terugkoopoptie die we altijd hadden, overgedragen aan de Stichting Volkskracht. Dat is een Rotterdams fonds dat ook een monumentenportefeuille heeft. En uiteindelijk zijn we dus nog steeds geen eigenaar en wij voelen ons daar ook prima bij."

Joost: "Henk, hoe is dat bij jou?"

Henk: "Ik vertelde net al over de onderzoekservaring in Zwolle, maar de andere ervaring komt uit mijn tijd als predikant in Holysloot. Ik heb de sluiting voorbereid mede met de kerkenraad in het dorpje Holysloot. Er waren daar twee kerkjes, een hervormd kerkje en een geformeerd kerkje. En dat hervormde kerkje heb ik eigenlijk vanaf het begin dat ik daar kwam als predikant, het witte kerkje genoemd. Niet meer het hervormde kerkje, maar het witte kerkje. En het is ook een beeldbepalend kerkje. Dus het dorp na, dat zie je, dat witte kerkje. Maar er was ook een geformeerd kerkje. En het was een beetje een huiskamerachtige kerk, waar een potkachel in stond, waar het ook heel warm kon worden. Zeker als de kerk vol zat, en die zat nogal eens vol. Zo'n

70, 80 mensen, dan was dat een hele warme kerk. En die kerk, daarvan was meteen al duidelijk, toen ik daar predikant werd, van die Samen op Weg gemeente, dat er een vraag in ieder geval zou opkomen: willen wij nog met twee kerkjes verder? In een dorp van 400 tot 500 inwoners. Waarbij dus de ene groep kerkgangers op zondag naar links ging, naar de witte kerk. En de andere groep naar rechts ging, naar de geformeerde kerk. En wat mij toen trof, was dat één van de voormannen van de geformeerde gemeenschap op een bepaald moment ervan overtuigd raakte, dat er met één kerkje in dat dorp verder gegaan moest worden. En zijn visie daarop bleek heel belangrijk. Hij had veel gezag in die geformeerde kerk van Holysloot-Ransdorp. En daar kwam bij dat het orgel in de witte kerk abominabel was. Terwijl het orgel in de geformeerde kerk een monument bleek te zijn. En met geld van monumentenzorg is dat orgel verplaatst van de geformeerde kerk naar de witte kerk. Dat was hun orgel. Dus daarmee kwamen dat kerkje, dat witte kerkje en dat dierbare orgel uit de geformeerde kerk bij elkaar. En heeft dat onder andere eraan bijgedragen dat het uiteindelijk heel goed, heel soepel eigenlijk is verlopen, die sluiting."

"Het meenemen van de mensen bij het proces tot herbestemmen of sluiten van het gebouw is essentieel."

Joost: "En wat versta je onder soepel?"

Henk: "Soepel in de zin van geen conflicten opleverend. Natuurlijk was er een laatste dienst met de nodige emoties. Maar dat werd aan alle kanten gedragen door die gemeenschap. Omdat het ook tot eigenlijk tot een ieders overtuiging was gaan behoren dat het noodzakelijk was. Dat het eigenlijk niet meer uit te leggen was. En als dat zo is, dat is eigenlijk ook altijd een beetje mijn thema geworden, als iedereen ervan overtuigd is dat het niet anders kan en dat het echt noodzakelijk is, dan gaat zo'n hele gemeenschap mee. Als het niet zo is en zolang dat niet zo is, moet je misschien toch ook opnieuw even goed nadenken over de vraag, moeten we dit wel doen? Want het meenemen van de mensen bij het proces tot herbestemmen, dan wel sluiten van een gebouw, is essentieel. Mij is het nu wel helder als wanneer niet iedereen het al meemaakt, dan heb je misschien nog wel werk te doen."

Joost: "Kun je schetsen, allereerst waar het goed gaat? Of wanneer het goed gaat?"

Henk: "Nou, toch nog even waar het niet goed gaat. Want de aanleiding om dat boek te schrijven destijds was dat het heel vaak niet goed ging. De processen waarin kerkenraden ertoe overgaan het kerkgebouw te sluiten, vaak op initiatief van de kerkrentmeesters, wij zagen dat dat niet altijd even goed gaat, dat mensen niet altijd even goed werden bege-

leid. En dat de kerkrentmeesters soms een bepaalde voor-
sprong hadden, ook in de besluitvorming, in de tijd, op de
gemeente. Dan was de vraag, hoe krijgen we de gemeente
mee in datgene wat wij al als kerkrentmeesters noodzakelijk
achten. En dat leidde in de praktijk vaak tot heel veel woede.
En onbegrip. En dat zie je trouwens nog. Maar goed, ons
handboek probeerde daar destijds ook in te voorzien, hoe je
tot een goede besluitvorming kunt komen. Maar wij zagen
regelmatig, en ik heb dat ook in een klein onderzoekje in
IJmuiden gevonden, toen daar ook sprake was van de slui-
ting van de Goede Herderkerk. Dat mensen zeiden, ja, ik heb
meerdere sluitingen meegemaakt. En wij vonden soms bij
mensen thuis het avondmaalzilver uit één van de vorige ker-
ken. Kortom, lang niet altijd werden die processen bepaald.
Maar we hebben ze heel zorgvuldig begeleid. Daar komt
bij dat die woede en dat verdriet en die emoties niet altijd
nodig zijn op het moment dat je inderdaad gezamenlijk
tot die overtuiging komt dat het noodzakelijk is. Dan is het
een ander verhaal. Je ziet het nu dus ook in Twente, in de
Achterhoek. In meerdere parochies is er sprake van fuseren,
sinds 2012 vormen ze dus een nieuwe parochie. En zijn niet
langer lokaal zelf eigenaar. En met dat gegeven dat ze niet
langer eigenaar zijn, wordt de besluitvorming gelegd bij
die nieuwe parochie meer op afstand. Nu moeten ze het
aan het bisdom vragen om die kerken in die parochie die
nog bestaan, die 10, 11, 12 kerken, te sluiten. En dat leidt in
die dorpen tot heel veel onbegrip. En dan zegt men ook, dit
was toch onze kerk? Nou, formeel juridisch is dat niet meer
zo. Want dat eigendom, het eigenaarschap heeft men uit
handen gegeven. Dus dan ontdekt men dat opeens: 'Och,
we hebben natuurlijk eigenlijk geen zeggenschap meer over
onze kerk. Maar het is wel onze kerk.'

Joost: "Emotioneel eigenaarschap speelt een hele grote rol
bij deze vragen. En je gaf net aan, Henk, dat begint al bij in
hoeverre worden mensen voldoende meegenomen in dat
proces. De bestuurders hebben vaak een voorgrond in de
tijd, in de kennis, in de exploitatie. Dus daar heb je een slag
te maken als kerkenraad, kerkrentmeesters."

Henk: "En vervolgens, als je dan in die fase bent terecht geko-
men, is het ook de vraag: Hoe blijf je dat voortdurend doen,
wetende dat een gemeentelid een emotionele binding heeft
met het gebouw? Want wat mij trof in Zwolle, dat was destijds
dat die gemeente De Hoeksteen inderdaad met heel veel
emoties die sluiting zag naderen. En in september van het jaar
daarvoor, de sluiting was in juni, maar september van het jaar
daarvoor leerde ik hen kennen. En de vraag was, mag ik met
jullie onderzoek doen? En toen werd gezegd door de voorzitter
destijds van nou, dat lijkt ons niet verstandig, want dan komen
alle emoties rondom de sluiting weer naar boven. Ja. Maar ik
zei ja, maar die emoties zullen er sowieso zijn. Geeft ze ook
een kans. En die moeten er ook zijn, zoals bij een uitvaart zijn
er emoties. En moet je niet te snel spreken in termen van hoop
en van geloof. En dat is dan wel heel belangrijk natuurlijk, dus

ook het leven na de dood. En dus, heel belangrijk om zo te
spreken, hoopvol te spreken. Tegelijkertijd is het van belang om
ook ruimte te geven aan de rouw, het verlies en de pijn. Dat we
natuurlijk ook iemand heel erg zullen missen. Dus het gemis be-
noemen is heel belangrijk in de periode die naar de sluiting toe
leidt. Maar dat is een andere fase dan die eraan vooraf gaat,
waarin die besluitvorming nog plaats moet vinden."

Gerben: "Nou ja, ik wil ook nog wel graag aandacht vragen
voor de periode dat je überhaupt aan het nadenken bent
over sluiting. Want ik zie natuurlijk vaak dat kerkrentmeesters
ermee worstelen. Zij zien de cijfertjes en die zien het water
richting hun lippen stijgen. Of soms er al overheen. En wat
wij ook met speelruimte gezocht wel echt stevig op ingezet
hebben is van: hou het nou niet bij de kerkrentmeesters,
maar maak de kerkenraad en misschien ook wel de hele
gemeente daar al in een vroeg stadium deelgenoot van. En
benut ook het vroeg beginnen."

"Ik zie natuurlijk vaak dat kerkrentmeesters ermee worstelen."

Joost: "Als een mogelijkheid om na te denken over van ja,
hoe gebruiken wij ons kerkgebouw in de toekomst? En is dit
nog de plek"

Gerben: "Ik ben ooit op de synode begonnen met speelruim-
te gezocht door de tekst te lezen over de talenten. En het
kerkgebouw, ik doe het nu ook vaak in presentaties, wat is je
kerkgebouw? Is het een molensteen? Is het een glanzende
oldtimer? Is het een ontdekt talent? En ik denk dat we met die
kerkgebouwen nog veel meer talent in huis hebben dan dat
we ons realiseren. Talent heeft zich een beetje verkleind tot een
plek waar we zondags één, misschien twee keer de deur van
open doen. En door de week nog eens een zaaltje verhuuren of
zelf gebruiken. En ik denk dat er meer te doen is. En dat is ook
wel de inzet die we met speelruimte zoeken. En ik denk dat we
daar echt nog wel een uitdaging te gaan hebben om, want ik
propageer het overal. En ik zie dat het mensen triggert."

"Maar ik kom ook nog heel vaak tegen, ja de kerkrentmeesters
zijn bezig na te denken over de sluiting. Nou ja, ik vraag altijd,
dat heb je er al met de rest van de kerk. Heb je er al met de
gemeente over gehad? En soms stel ik ook de vraag van, heb
je er al met het dorp over gehad? Want precies dat emotione-
le eigenaarschap is belangrijk. Dat brengt dan geen euro in
het laadje, maar dat is wel ook kapitaal wat je kan activeren
op het moment dat mensen zich gaan realiseren van, oh
misschien gaat het wel plat. Misschien komt er wel iets in wat
we hier helemaal niet willen. Dan ineens gaan er ook bij de
dorpelingen. Dan krijg je niet of minder... De activering die je
daar krijgt. Ja, dan gaan er ineens allerlei mensen gaan lopen
voor die kerk, die er misschien al jaren niet meer komen."

Joost: "Maar wat mij dan aan jullie beide bijdrage opvalt is, jij hebt het over talent. In dat verhaal van die talenten gaat het de grond in uit angst. Ik hoor jou schetsen Henk, ja in dat proces, we gaan veel, men wil soms te snel, wil niet iedereen mee. Maar het is wel spannend om de emoties aan te raken. Zit daar ook een stuk, ik zou bijna zeggen bestuurlijke angst of gevoelen van, oh help, we moeten nu nadenken over het kerkgebouw. Dat zal wel ingewikkeld en spannend worden?"

Henk: "Het treft mij wat Gerben zegt en ook uit die nota, speelruimte gezocht, dat de vraag op kan komen op grond van cijfers, tuurlijk. Maar dan zeg jij eigenlijk, Gerben, en ik deel dat heel erg goed. En ik zie dat nu eigenlijk ook weer terug in het onderzoek van Matthias Kaljouw, ofschoon het daar helemaal niet gaat over sluiting, maar wel eigenlijk naar de vraag naar de toekomst van die kerkgebouwen: Met welke partners kun je in de lokale situatie contact maken waar je nog helemaal geen contact mee hebt gemaakt? Met de winkeliersvereniging, met allerlei, misschien niet meteen logische partners, maar er zijn allerlei instellingen, verenigingen, personen in het dorp inderdaad. Of in de wijk. Of in de stad. Of in de stad waar je verbinding mee kunt maken. Om eigenlijk de vraag naar eventuele sluiting pas op een veel later moment te kunnen gaan, of misschien, wellicht, te moeten gaan stellen. Maar daar gaat dus nog een hele fase aan vooraf. En ik kom daarop omdat je, of in het schrijven van de nota, omdat je gaandeweg ziet dat er ook vanuit de overheid, met de kerkvisie maar ook vanuit andere maatschappelijke instellingen, in toenemende mate gezien wordt dat kerkgebouwen belangrijk zijn voor de architectuur van het dorp, voor de beleving van het dorp."

"Er zijn zelfs, er wordt nu een nieuwe wijk gebouwd bij Deventer, daar wordt dan ook een soort, bijna haast een, ja, een beetje een nepkerkje gebouwd om in ieder geval die wijk een dorpsuitstraling te geven. Een gemeenschappelijke plek te bieden. Ja, dus met andere woorden, een markeringspunt. Maar dat betekent dus dat die, in die voorfase, veel meer mogelijk is. Gaandeweg is het inzicht of de kennis toegenomen, of het belang daarvan wordt meer en meer onderkend, en wordt veel minder overgegaan tot sloop. Waar we jarenlang, in de jaren zestig ook hoor, in de jaren zeventig, toen er zelfs nog nieuwe kerken werden gebouwd. Maar toen werden er ook al kerken gesloopt. Maar er wordt veel minder gesloopt in de laatste jaren, de laatste vijf tot tien jaar, dan daarvoor. En dat geeft ook aan dat kerken in toenemende mate, kerkgebouwen, worden gezien als, nou, gemeentelijk monument, landmark, belangrijk om niet te snel over te gaan tot sloop. Dus dat biedt ook kansen om in de periode daaraan voorafgaand te overleggen met allerlei instellingen, en wat kunnen we dan voor elkaar betekenen."

Gerben: "Joost, jij vroeg net: is het bestuurlijk spannend? Ja, dat is het natuurlijk. Ik bedoel, het moment dat jij bestuurder bent van een kerk waarin het al jaren gaat zoals het gaat,

en ja, het wordt elk jaar een beetje minder, dan een proces gaan starten waarvan je zegt van, nou, we gaan eens op zoek naar talent in ons kerkgebouw. Dat is natuurlijk eigenlijk een beetje een gekke vraag. Je bent bijna op weg naar de uitgang. En je gaat dan eigenlijk kijken van, ja, kan ik hier nog weer iets opnieuw ontdekken en opnieuw vorm aangeven? En ik denk dat het ook wel lastig is om te gaan leren, in de kerk hebben we snel de neiging om, als het gaat over samenwerking, dan kijken we naar de buurgemeente. En misschien wel een fusie, en misschien kunnen we samen een predikant aanstellen, want dat lukt dan nog net. Dus de directe partner, als we hem al zoeken, want het is ook een heel echte neiging. Het gaat niet zo goed, dus we praten er maar niet te veel over. Maar als je het dan al doet om dat met collega kerken, dan misschien toch een vorm van samenwerking te zoeken. En mijn pleidooi zou zijn van, nou, misschien moet dat ook af en toe, maar ga eerst gewoon eens in je directe omgeving kijken. Wie zijn daar je mogelijke partners?"

"Een van de pleidooien die je nadrukkelijk doet in speelruimte, is aandacht voor het proces."

"En dan ben ik het helemaal eens met wat jij zegt, Henk. Dan kom je misschien ook wel verrassende partijen tegen die je nooit bij die kerken ziet. Dat zou ik gedacht hebben. We stippen nu een paar dingen aan die voorafgaand zijn. Daar komen we niks over. Het voorbereiden van een toekomstvisie of een visie überhaupt op je gebouw."

"Een van die pleidooien die je nadrukkelijk doet in speelruimte, is aandacht voor het proces. En in dat proces zien we dingen goed gaan, maar we zien ze inderdaad in toenemende mate ook wel snel gaan. Of niet iedereen is meegenomen. Daar doelde ik eigenlijk dan met name even op die bestuurlijke angst soms. Als er gedoe van komt. We moeten toch door de zure appel heen bijten. Laten we dan maar eens even doorpakken. Met als risico dat je dus niet iedereen aangesloten houdt. Of dat je bang bent voor de emoties die dat dan gaat geven. Of het gedoe in de gemeente."

Gerben: "Ja, je doelt eigenlijk op van laat maar snel een besluit nemen. Dan heb je het gehad. Tuurlijk geeft het ellende, maar dan heb je het maar gehad. Met als risico dat inderdaad niet iedereen aangesloten is. En je een slecht proces krijgt. En ik zou zeggen. Ook met het voorbeeld wat Henk geeft. Neem daar de tijd voor. En durf ook wel die emoties een kans te laten geven. Kijk, ik heb wel eens een heel ander traject. Maar dan sta je voor een zaal met kerkleden die best wel kritische vragen stellen. Het helpt mij altijd om dan te denken. Ja, ik sta hier niet voor mezelf. Uiteindelijk, het is ook niet mijn kerk die ik hoef te verdedigen hier. We leggen

dit op tafel. We luisteren goed naar de gemeente. En we proberen een weg vooruit te zoeken. Alleen, ja, dat betekent wel dat je er ook wel een beetje relaxter in moet staan. En ja, we hebben toch denk ik wel heel erg de neiging om te zeggen. Het is onze kerk. En nou, misschien weten we ook wel heel erg wat we denken. Dat dat goed is voor onze kerk. Ja, ik zou zeggen. Probeer het proces open te maken. En ook de onverwachte uitkomsten een kans te geven."

Joost: "Heb je daar een voorbeeld van? Van wat er dan gebeurt? Als je inderdaad het proces openmaakt en het onverwachte een kans geeft"

Gerben: "Nou ja, ik roep altijd van alles tegen mensen als ze met hun kerk bezig zijn. En ik heb ook wel eens workshops begeleid met allerlei kerken aan tafel. En zo was ik een keer in een gemeente. En ik vroeg aan die kerken die daar zaten. Ik zeg, hoeveel huwelijken doen jullie per jaar? En ja, vier, drie. En eentje die deed er vijftig. Zo dan, dan moet u wel eventjes toelichten hoe dat gekomen is. En wat bleek nou, zij zaten naast een hele populaire kroeg. En die was zo populair, die stond op een of andere manier in de top tien van Nederlands populairste bruiloftslocaties. En die organiseerde af en toe een open dag. En dat was op zondag. En ja, hij zegt, dan kregen wij de discussie, wat doen wij op die zondag? Hij zegt, nou uiteindelijk gaan bij ons dus na de dienst op zo'n dag ook de deuren open. En ja, dan zijn er toch heel veel echtparen of aanstaande echtparen die ook nog wel iets van een kerkelijke viering willen. En zo komen we aan die vijftig bruiloften. Hij zegt, maar wij zitten vaak vol. En nou ja, er ontstond gaandeweg een soort gesprek van. Hé, kunnen we naar elkaar toe gaan doorverwijzen? Grappig. Ja, ik had het niet bedacht dat dat gesprek op gang zou komen. Ja, mooi voorbeeld daarvan."

Joost: "Daarstraks wilden we inzoomen op het traject. Maar de slechte uitkomst is, we moeten toch afscheid nemen van ons gebouw. Dan wel overgaan tot herbesteden. Wanneer pak je dat goed aan? Of beter gezegd, welke voorbeelden heb je gezien, Henk? Waarin het goed gegaan is?"

Henk: "Nou, dat zijn eigenlijk alleen de voorbeelden waarin aan die voorwaarden is voldaan. Namelijk, iedereen mee gegaan is. En zo even hadden we het over de emoties die kunnen opkomen. En je ziet regelmatig dat mensen na een sluiting van een kerkgebouw zich de vraag stellen. Waar ga ik nu naartoe? Ga ik nu naar die andere gemeente aan het gaan? Of ga ik een aantal kilometers verder? Of niet? Ga ik shoppen een tijdje? Kijken bij de enige kerk en de andere kerk welke kerk past bij mij? Dat laatste hoort natuurlijk ook bij deze tijd. Dat je een kerk kiest die bij jou past. En een van de scenario's zou ik zeggen die in ieder geval aan een gemeente moet worden voorgelegd is toch maar gewoon doorgaan in de huidige vorm. Dus naast dat er andere opties kunnen worden aangereikt, zou een van de scenario's moeten zijn."

"Daar kun je ook voor kiezen met elkaar. Om ondanks het feit dat het misschien moeilijker wordt qua exploitatie van het gebouw, dan toch maar door te gaan met dat gebouw. Of wat ook nog kan is dat er niet gezegd wordt, we moeten nu naar een ander kerkgebouw. Of jullie moeten naar een ander kerkgebouw. Maar we gaan een sportzaal of een aula of een school of we gaan een andere open, een publieke ruimte in de wijk. Voortaan gaan we die huren. Om de vierplek te behouden. Om de vierplek in die wijk en op die locatie te behouden. Kun je zeggen, ja waarom moet dat? Want mensen zijn toch mobiel. Maar we zien in de praktijk als het om de kerk gaat zijn mensen eigenlijk helemaal niet zo mobiel."

"Je moet toch wel zeggen dat de kerk dichtbij zou moeten zijn."

Joost: "Op een rollator afstand?"

Henk: "Je moet toch wel zeggen dat de kerk dichtbij zou moeten zijn. Klopt. En dat geldt natuurlijk ook voor het dorp. Dus je kunt ook de vraag stellen aan de gemeente, welke mogelijkheden zien wij in onze eigen lokale situatie? En mogelijk kan het zo zijn dat met de verkoop van geld van een kerkgebouw, mogelijk, in hetzelfde dorp een andere ruimte kan worden gehuurd. Maar we moeten het ook niet helemaal rooskleurig voorstellen. Dus als er dan stichtingen ontstaan zoals de stichting Oude Groninger Kerken en in Friesland gespeeld hetzelfde verhaal. Op lang niet alle plekken zal dat het geval kunnen zijn. En is het ook heel lastig. We kunnen natuurlijk zeggen samenwerking, maar soms zijn er ook wel weer nauwelijks partners in de naam. En dan is het ook wel lastig om in een dorp aanwezig mee samen te werken. Maar wat wel van belang is, is dat die binding, ook die existentiële binding, aan het gebouw in ieder geval gehonoreerd wordt."

"In het onderzoek wat ik toen deed, vond ik een heel interessant onderzoek, trof ik aan over het moeten verhuizen, gedwongen moeten verhuizen als een woonwijk plat gaat. Nou, dat gebeurt in Engeland, dat gebeurt in Nederland. Dan wordt een hele woonwijk soms gerenoveerd. En dan verliezen mensen dus hun oude huis. De emoties die daarmee gepaard gaan, die worden door een sociaal geograaf geduid met de term existentiële insideness. Dus een existentiële verbondenheid met de binnenkant. Met in dit geval de binnenkant van het gebouw. Het gebouw dat voor jou betekenisvol is geworden. En daar moet je recht aan proberen te blijven doen. Als je dat niet doet, dan weet je zeker dat mensen de kerk zullen verlaten. Terwijl we eigenlijk op alle fronten bezig zijn met de vraag hoe missionair kerk te zijn. Vergeten we dan deze achterdeur, want dat ontstaat dan eigenlijk, waardoor mensen de kerk verlaten. En dat zie je terug op al die plekken waar men uiteindelijk een gebouw afgestoten heeft. En je gaat kijken bij de nieuwe plek of de fusieplek. En dan mis je toch vaak een deel van die gemeenschap. Ja, inderdaad. En dan wordt vaak wel beloofd dat

iets uit die oude plek mee zal gaan. Ik gaf net het voorbeeld van het orgel. Dat pakte goed uit. Maar er zijn ook voorbeelden waarbij beloftes zijn gedaan aan de gemeente die haar kerkgebouw moest sluiten. En waarbij die beloftes niet zijn waargemaakt. En dat is dan vervolgens nog een versneller. Ja, er is ons toen beloofd dat we daar...nou het is wel goed, hoor."

"Ik hoorde laatst van een gemeente, daar werd ook gewerkt aan een fusie. Maar daar ontstond wel een traject waarbij de kerk opnieuw werd ingericht. Dus dat het niet een inhuzen van de een bij de ander werd. Maar dat het wel weer een gezamenlijke nieuwe plek, want ook voor die gemeente die een nieuwe gemeenschap er dan bij krijgt. Is het ook natuurlijk een hele nieuwe fase waarin zij zullen gaan verkeren?"

Joost: "Dat is ook een fase die jullie in 'Meer dan hout en steen' ook nadrukkelijk benoemd hebben. Van niet alleen, hoe kom je tot het besluit. Maar als je dan tot het besluit gekomen bent. Hoe geef je dat dan op een goede manier voor. In de nieuwe situatie. En wat kwamen jullie tegen? Behalve het voorbeeld van samen een nieuwe plek inrichten. Wat zag je nog meer in die sluitingstrajecten?"

Henk: "Samen een nieuw kerkgebouw bouwen. Daar zijn voorbeelden van. Dus dan zijn twee gebouwen gesloten of drie gebouwen gesloten. En dan wordt gezamenlijk een nieuw gebouw gekocht of gebouwd. Dat geeft dan vaak ook wel weer een elan. Of ook wel samen een andere ruimte gaan huren. Maar datgene wat we nu zeggen legt ook de nadruk op het samen. En inderdaad om te voorkomen dat een gemeenschap de ervaring opdoet. Dat ze worden ingeschoven of ondergeschoven bij een andere gemeente. Het is ook in het verleden heel interessant geweest. Dat het hele project samenwerkende gemeenten. Samenwerkende gemeenten in Brabant, Limburg (SAGE) genoemd. Op een bepaald moment gestopt is. Omdat gezegd werd van nou dat is eigenlijk een heilloze weg. We moeten toch weer terug naar de lokale plaatselijke presentie van de kerk. In het dorp. En als die er niet is. Ja wat zien we nu? Dan wordt daar vaak nu een pioniersplek voor ingericht. Maar je kunt ook zeggen die plek was er al. Precies. We hebben iets te vroeg de kerk gesloten. Want dan is in een dorp is de hele kerkelijke presentie weg. En vervolgens gaan we er pionieren."

Gerben: "En ik denk dat dat besef ook wel geholpen heeft om te zeggen van ja, we moeten die gebouwen niet te snel afstoten. En ook wel echt naar die natuurlijke partners gaan kijken. Ja, want ook als ik een beetje door mijn ooghalen kijk, we hebben een tijd gehad dat er best wel wat kerken in appartementen, onderbouwd werden. En dat gebeurt nog steeds wel, maar ik zie in toenemende mate dat die gebouwen uiteindelijk vaak een maatschappelijke functie krijgen. En uiteindelijk laat zich dat heel goed combineren met toch iets van een vierplek. Ook al ben je maar met twintig, dan kan je in dat dorps huis op zondagochtend best samenko-

men. En dat is men ook wel genegen om, als ze er dan geld in steken, om het een meer publieke functie te geven, om dat soort afspraken te maken. Jij zegt dan eigenlijk, dan zou zo'n gebouw meerdere functies krijgen, ook door de week. En, maar ook op zondag, meerdere functies die helemaal niet op gespannen voet staan met elkaar, of hoeven te staan. Maar waarbij je zelfs nog ook zeg maar de ene functie ook weer invloed kan hebben op de andere functie."

Joost: "Dus als er meervormig gebruik is van een kerkgebouw, of van een gebouw, ja, van een gebouw waarbij je dan ook nog een beetje meer geld hebt. Wat dan een meervoudig wordt benut in de toekomst, kunnen er ook nieuwe verbindingen ontstaan. Wat is daarvoor nodig, dat die nieuwe verbindingen nog meer gezien gaan worden? Jullie noemden het allebei net al even, de kerkenvisies zijn al een keer voorbijgekomen, waarin dus ook de burgerlijke overheid initiatief genomen heeft om in kaart te brengen. Wat is de stand van ons religieus erfgoed in onze plaats? Is dat ook een belangrijke sleutel?"

Gerben: "Dat helpt wel. Ik zeg wel eens, ik heb een aantal van die workshops gedaan, daar zat dan ook de wethouder aan tafel. Ik zeg, ik vind het wel mooi dat op dit vlak nu even de scheiding van kerk en staat doorbroken wordt. En ieder heeft zijn eigen rol, hè. Begrijp me niet verkeerd. Maar een overheid die daarin ook een actieve rol speelt. En kerken in die zin helpt om ook mee te denken over alternatieve functies. Ja, dat helpt."

Joost: "Want jullie hebben vanuit je rol bij BOEi ook wel kerkenvisies begeleid. Wat zie je dan in dat samenspel tussen kerken en overheid? Wat is je beeld?"

Gerben: "Nou ja, dat is wel heel verschillend, zeg maar, ook door alle gemeenten heen. Bij BOEi hebben we een aantal begeleid, maar ik ken zelf natuurlijk ook de ervaring in het Rotterdamse. Overheden acteren verschillend. Nou ja, er zijn kerken die denken, ja, ik heb die hele kerkenvisie niet nodig, want voorlopig gaat het hier goed. Maar ik weet, in Rotterdam is de vraag gesteld, hoe lang denk je dat je nog gezonde exploitatie hebt? Nou ja, dan zijn er heel veel die het best wel één tot vijf jaar zitten aardig in het groen. Maar van vijf tot tien jaar, nou, dan kleurt bijna iedereen oranje en heel veel zelfs rood. Nou ja, dat zijn dan van die inzichten. Nou ja, als je die gemeenschappelijk deelt. Je ziet ook vaak die bijeenkomsten, nou ja, ik zei het daarnet al, die helpen ook wel om kerken het inzicht te laten hebben. Ja, wij zitten niet als enige in dit schuitje. Nee."

"En ja, als er niks gebeurt, dan is over een aantal jaar meer dan de helft verdwenen. Er waren drie kerken, die hadden al samen een stichting opgericht. En ter plekke ontstond eigenlijk de vraag van, ja, zouden wij er ook bij kunnen? Je ziet ook vaak, missen die kleine dorpskerkjes, missen ook

een slagkracht in de zin van de zoektocht naar subsidies, fondsen, et cetera. En dan kan een wat groter vehikel, kan daar ook in helpen."

Joost: "Dus krachten bundelen?"

Henk: "Een mooi voorbeeld is, er zijn meerdere voorbeelden te vertellen, maar in Laren, Gelderland, is met Europees geld uiteindelijk een cultuurhoes gebouwd, waar de kerk ook deel van uitmaakte. Met een glazen wand en een glazen gangcorridor. Dat is alweer een aantal jaren geleden. Maar je ziet inderdaad wat jij zegt, dat er meer creativiteit ook is. Door samen met elkaar na te denken over, wat betekent dit gebouw voor het dorp?"

"Het is ook interessant dat in het onderzoek van Matthias Kaljouw, zien we ook dat hij tot zijn verrassing ontdekte dat in de gesprekken tussen verhuurder en beheerder, Koster, kerkrentmeesters, nieuwe toenadering tot elkaar ontstond. Daar waar men dacht, de verhuurder is alleen geïnteresseerd in de exploitatie en de geld en de revenuen, de opbrengsten. En de kerk wil alleen maar dat mensen naar de kerk komen. Nee, het bleek veel genuanceerder te liggen. En de aspiraties van de kerkgemeenschap en ook van de beheerder, bijvoorbeeld van de koster of van de kerkenraad bleken eigenlijk heel goed in gesprek te kunnen worden gebracht met de aspiraties van de verhuurder. Die ook niet alleen maar een financiële bril op heeft, maar ook bepaalde idealen heeft met het gebruik van het kerkgebouw. En hij ontdekte, dat vond ik wel heel interessant, dat dat soort gesprekken eigenlijk nauwelijks of niet worden gevoerd. Dus er is wel overleg, dat gaat dan vaak om die financiën. En het gaat soms ook over conflicten rondom passend of niet passend gebruik. In Rotterdam is daar recent ook nog een voorbeeld van geweest. En in Gouda, wat is passend, niet passend?"

Joost: "Maar toch, als het gesprek ook los daarvan openlijk wordt gevoerd over welke idealen hebben jullie ten aanzien van het gebouw, hoe zouden jullie dat idealiter gebruikt zien?"

Henk: "Dan komen die esthetische en die religieuze en maatschappelijke, want die zijn er ook, aspiraties van de kerkgemeenschap soms ook dichterbij die aspiraties, of dat is dan de term die Matthias Kaljouw gebruikt, van de verhuurders. Maar het gesprek bevorderen. En dan tot nieuwe vormen van, wat tegenwoordig ook een hele populaire term is, maar zich geeft ook wel iets moois aan, zelfs misschien bijbels theologisch ook nog wel te onderbouwen, tot co-creatie leiden. Dus samen scheppen van iets nieuws. Samen scheppen van een activiteit. Samen ontwerpen van een nieuwe invulling. Van een nieuwe plek. Van een nieuwe plek, precies."

Gerben: "Volgens mij heeft Harry de Reus daar ooit een mooi voorbeeld van gegeven over die muziekschool."

Joost: "Ja, in Kerkbeheer #1 2023 stond het verhaal van Gulpen. De andere plek van Zuid-Limburg waar Harry de Reus bij betrokken was, waar een gezamenlijk cultuurhuis ontstaan is. (zie: www.kerkrentmeester.nl/app/uploads/2023/02/Kerkbeheer1_2023_Expert_aan_het_woord.pdf)."

Gerben: "En in Valkenburg, de samenwerking met de muziekschool. Ja, die zich aanvankelijk aandeed als een reguliere huurder. Gewoon, wij maken gebruik van de ruimte en we betalen. En waar zich gaandeweg ook een samenwerking ontwikkelde tussen de kerk en de muziekschool. En ook daar zag je dat het werkt, ook in die relatie en die verbindingen die er zijn. Want bij een gesprek over de centrumvisie van de plaats Gulpen, waar zowel de kerk als de wethouder aanwezig waren in verschillende rollen, ontstond na afloop eigenlijk een gesprek over de staat van het kerkgebouw en aanpalend de staat van het verenigingsgebouw. En beide bleken dezelfde opgave te hebben. Die hebben gecombineerd tot een nieuwe plek."

Henk: "En dat zijn volgens mij de voorbeelden: co-creatie, creativiteit. Mijn indruk is dat kerken zichzelf die tijd misschien wel niet meer gunnen om hier de tijd voor te nemen en te denken in samen zoeken en maken."

Gerben: "Soms is die tijd er ook niet meer, want als de exploitatie niet meer overeind blijft, dan ben je te laat begonnen om na te denken over die toekomst en de verkenning van mogelijkheden. Ik heb volgens mij toen op de synode ook wel en op andere plekken gezegd van ja, begin voordat het water aan de lippen staat. Want als die financiële zorgen de overhand nemen, ja, dan hebben de kerkrentmeesters, die hebben ook de ruimte niet meer om na te denken en om anderen te betrekken, dan is, het is nu urgent, er moet nu wat gebeuren, er staat nu een projectontwikkelaar op de stoep, dus we gaan de tent verkopen. En dan is het enige nog, zorgen we dat de gemeente zich ook nog een beetje koest houdt, dan gaat het ook om, dan mogen de emoties niet de ruimte krijgen, dan worden ze gedempt. Om zo snel mogelijk maar door dat proces heen te komen. En als je te laat bent, dan zit er niet zoveel anders op dan dat te doen."

"En dus is het pleidooi nogmaals, en het is ook een hele lastige, ik bedoel, welke kerkrentmeester gaat er nog voor vier, nee, voor acht of voor twaalf jaar. Je mag wel blij zijn dat ze het vier jaar doen. En dit vergt natuurlijk wel dat je eigenlijk over je eigen functioneren heen kijkt. Het zijn wel langjarige processen. En nou ja, ook een predikant die het misschien wel ziet gebeuren. Die denkt, misschien heb ik voor die tijd wel een beroep naar een nieuwe gemeente, dus het zal mijn tijd hier ook wel duren. Ik denk nu even heel slecht over mensen, maar met het punt van de bestuurskracht of het gebrek eraan, wat natuurlijk op steeds meer plekken zich laat gelden, draagt hij het inderdaad niet in positieve zin aan bij."

Henk: "Maar als je het omdraait, en dat leren we natuurlijk ook vanuit gemeenteadviseurs en van de gemeenteadviseurs, die ervaring hebben opgedaan met waarderende gemeenteopbouw. Dus als je leert je gebouw opnieuw te waarderen en het unieke daarvan opnieuw te onderkennen, dan kun je gaandeweg ook weer enthousiast raken voor je eigen gebouw en trots op je eigen gebouw. En dan is er een andere houding en een andere, anders dan alleen denkend aan de kosten."

Gerben: "Ik was laatst op een bijeenkomst in Vlaardingen en daar zag ik precies die trotsheid op dat gebouw. Dat was een bijeenkomst van het Erfgoedhuis Zuid-Holland. De kerk waar we waren, die had zich helemaal verduurzaamd. En er liepen daar een aantal mensen rond, die wisten ook precies aan welke knoppen ze moesten draaien om de hele energieprestatie van dat gebouw te optimaliseren. Het was echt geweldig om die mensen daarover te horen vertellen. Je moest ze af en toe afremmen. Als je nog op tijd weg wilde komen. En wat ik het mooie vond, dat er dus gewoon één gemeentelid was, die had €90.000,- overgemaakt om die kerk aan de warmtepomp te helpen. En dat kan dus ook loskomen op het moment dat je zegt van we willen zo'n stap zetten."

Henk: "Dat is een mooi voorbeeld van hoe het eigenlijk dan kan gaan, dat iemand €90.000,- euro voor een concreet doel geeft. Het omgekeerde maak ik eigenlijk ook heel regelmatig mee, dat er in kerken gecollecteerd wordt voor het gat in de begroting. Ja, sorry, ik geef geen geld voor het gat in de begroting. Je kunt natuurlijk een heel ander collectiedoel formuleren. En op het moment dat het zo wordt geformuleerd als die warmtepomp, dan heb je het idee: "Hier draag ik ook aan bij." niet alleen maar aan de instandhouding van het kerkgebouw, maar ik draag bij aan iets concreets. En daar willen mensen wel degelijk ook geld voor geven. En mensen geven natuurlijk aan allerlei doelen in de samenleving. En er is ook eigenlijk veel geld in de samenleving aanwezig. Dat weten we ook wel. Maar er is ook natuurlijk ook in de kerken nog altijd wel het nodige aan geld. En dat als dat geïnvesteerd wordt op een manier waarbij je met elkaar zegt, ja, dit is waar we dat in willen, samen in willen investeren, dan genereert dat ook enthousiasme en dan genereert dat ook betrokkenheid. Dus een gat in de begroting, dat vind ik eigenlijk helemaal niks. Dat is geen goed doel."

Joost: "De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) geeft al jaren de vuistregel af dat elke week twee gebouwen aan het religieus gebruik onttrokken worden, waarvan één gebouw protestants is. Voor een aantal situaties zal het ook inderdaad de praktijk zijn omdat men te laat begonnen is. Jullie doen eigenlijk een pleidooi om te zeggen: begin op tijd en neem ook de tijd."

Henk: "Inderdaad, neem de tijd. En doe het proces ook nog eens zorgvuldig en met juist een zo groot mogelijke groep en

niet denken nou, laat een paar mensen maar het proces doen en we geven de uitkomst straks wel door en er zullen altijd wel mensen tegen zijn. Maar start nadrukkelijk van onderaf!"

Joost: "Aan welke expertise is er dan lokaal behoefte? Want we leggen deze bal eigenlijk bij toch voor het overgrote deel vrijwillige bestuurders neer. En wat zou bijvoorbeeld de rol van een VKB of een PThU daarin kunnen zijn?"

Henk: "Nou ja, een vorm van loket is natuurlijk belangrijk. Dat zal er misschien ook wel inmiddels wel al zijn."

Joost: "En waar denk je aan bij een loket?"

Henk: "Ik zie dan zo'n Postbus 51 plek. Gewoon waar je met je vragen terecht kunt. En wat net gezegd is, veelal zoeken dan lokale kerken misschien elkaar op. Daar kun je natuurlijk ook, laten we zeggen, kennis op doen. Ten aanzien van bepaalde processen of good practice die er ook zijn. Maar het is inderdaad van belang dat je ook iemand kunt bellen."

Gerben: "Wij hebben natuurlijk bij speelruimte gezocht al een soort van gespreksmodel aangeleverd. Ik weet dat we daar toen nog discussie over hadden. Want ja, we zeiden als je dat goed doet, dan ben je echt een aantal avonden bezig. Dus we hebben ook nog een soort light variant van een half à viertje. Dan kun je al het gesprek starten op 1 avond. Maar eigenlijk zou je zo'n traject zelfstandig als kerkenraad kunnen doorlopen. Soms kan het wel goed zijn als je daar soms wat externe hulp bij inroept. Vreemde ogen dwingen, maar vreemde ogen geven ook weer een nieuwe blik. Dus ik zeg altijd tegen mensen, ga bij anderen kijken hoe ze het gedaan hebben. Maar soms helpt het ook als er echt even iemand langszij komt. En de RCE biedt subsidie voor herbestemmings-onderzoeken. En met een behoorlijke subsidie kun je goed naar herbestemming laten kijken. Maar je zou daar ook veel meer een procesvariant van kunnen maken. Als je namelijk een herbestemmingsonderzoek laat doen, dan ben je eigenlijk het besluit al voorbij. Dan ga je kijken van wat zouden we ervan kunnen maken. Maar vanuit de RCE zou het heel goed zijn om veel meer in te zetten op zo'n procesonderzoek. Waarbij je zegt: we weten helemaal nog niet of we van die kerk afwillen. Misschien willen we dat helemaal niet. Maar we weten wel dat als we zo doorgaan, dat we hem niet overeind kunnen houden. En hoe kunnen wij nu stappen zetten om in de vorm van ander gebruik, nevengebruik, misschien deels herbestemming. Want zeker die grote kerken, denk je ja, er zitten daar maar twintig man in een kerk van duizend."

Joost: "Henk, destijds maakten jullie met Meer dan hout en steen een boek dat dit gehele proces goed beschreef en ook handelingsperspectieven gaf. Inmiddels dus uitverkocht, maar ligt er nog een aanleiding om Meer dan hout en steen terug op tafel te leggen?"

Henk: "Ja, ik denk het wel. Toen we dat boek schreven, toen dachten we dat het wel voor de komende twintig, dertig jaar nuttig zou zijn. Maar het is al heel snel uitverkocht geraakt. En het zou heel goed zijn als de uitgever opnieuw dat zou overwegen. Het is destijds bij het Boekcentrum uitgegeven. En ik heb het ook wel eens voorgelegd aan de uitgever. Maar goed, uitgever moet ook zorgen voor voldoende geld in het laadje. Maar ik denk eerlijk gezegd dat deze thematiek wel om een geactualiseerd boek vraagt. Maar jij geeft net terecht aan dat er ook al wel gespreksmodellen liggen om in een vroeg stadium met elkaar in overleg te gaan hierover."

Joost: "Zeker, wat ook in dit nummer van Kerkbeheer staat, is natuurlijk ook een procesplaat. Voor kerken die nadenken over mogelijk afstoten, om ervoor te zorgen dat dat dan wel goed en zorgvuldig gebeurt. Dus alle voorbeelden die jij ook al eerder aangestipt hebt van waar het dus allemaal niet goed gaat."

Joost: "Normaal gesproken sluiten we af met een korte stelling, maar ik heb het volgende. Op de kerkenbeurs en voor Open Monumentendag introduceerden we als VKB het Kerkblik. Het kerkblik is eigenlijk een blik bij de ingang van de kerk. Als je die bijvoorbeeld openstelt, een blik met een aantal prikkelende vragen. Laat ik het kerkblik vandaag bij mij hebben en aan jullie ook zo'n prikkelende vraag voorleggen. Misschien handig om vanuit je eigen gebouw of iets waarbij je vaak komt. Om daarbij stil te staan. En de vraag die ik eruit getrokken heb is: 'Hoe hoop je dat een volgende generatie dit gebouw zal gebruiken? Dus hoe hoop je dat de volgende generatie het gebouw waar je nu zit zal gebruiken?'"

Om de vragenset Kerkblik te downloaden:
www.kerkrentmeester.nl/app/uploads/2024/04/Vragenset-Kerkblik.docx

Henk: "Mooie vraag. En mijn antwoord is vrij direct. Ik hoop dat de volgende generatie het kerkgebouw gebruikt als godshuis. Als godshuis waarin een gemeenschap samenkomt. En zoals gemeenschappen door de eeuwen heen in godshuizen zijn samengekomen. Dat ook uitnodigt tot aandacht. En dat uitnodigt tot gebed. En dat uitnodigt ook tot verbinding. Het gebouw is daaraan dienstbaar. En ook aan de toekomst van de kerk. En door de eeuwen heen hebben godshuizen als schuilplaats mensen door de tijd heen geholpen. Begeleid bijna. Gebouwen zijn ook heel betekenisvol geworden voor mensen. En juist die betekenis, dat gun je een volgende generatie ook."

Gerben: "Een gebouw dat vooral ook uitnodigt tot aandacht. Ik bleef een beetje hangen bij schuilplaats. Ik ga natuurlijk naar de Pelgrimvaderskerk. En die kerk was ooit een schuilplaats voor mensen die op weg waren naar een nieuwe toekomst. De kerk staat midden in Rotterdam. Een stad waarin veel gebeurt. Waarin als je buiten bent, je hoort de trambel,

de brug, de mensen, het verkeer. Ik denk dat de stad ook behoefte heeft aan plekken waar je even kan terugtrekken. Op adem kan komen. Opladen. Gevoed worden. Het is een historische kerk, blijft een historische kerk. Zit ook nog een stukje museale functie in. Dus ook misschien nog even teruggrijpen op het verleden. En ik denk dat die kerk daarin nog heel lang mee kan. En tegelijkertijd, als ik kijk naar nu, dan zou ik zelfs ook voor onze kerk wensen dat we nog meer de verbinding zoeken met de omgeving. We krijgen veel toeristen binnen. Maar ik hoor nog te vaak, Pelgrimvaderskerk, o ja, die is er ook nog. Dus dat mensen het echt weten te vinden als een plek waar je even tot rust kan komen."

Joost: "Kerkmeesters die zelf met deze thematiek aan de slag willen gaan, wat geef je hen dan mee? Welke duit kunnen zij in het zakje doen?"

Gerben: "We hebben het op meerdere manieren benoemd al vanmiddag. Maar gooi het open. Hou het niet bij jezelf. Ook al denk je dat je misschien al bijna te laat bent. Toevallig sprak ik vandaag nog iemand waarvan ik denk van, die houden het ook weer bij zichzelf. En het is zo verrijkend om dat niet te doen. Het vergt wat moed, wat durf, maar doe het."

Henk: "Ja, dat zijn twee dingen. Het gesprek inderdaad openen ook met dorpsgenoten, wijkgenoten, stadsgenoten. Die ook betekenis toekennen aan het gebouw. En inderdaad voor vormen van eventueel nevengebruik zoals Gerben dat mooi verwoordde."

"En daar waar er geld is, en dat is er vaak nog wel, dat is niet het appeltje voor de dorst voor later. Voor de moeilijke tijden. Dit zijn de moeilijke tijden. Dus in deze moeilijke tijden investeren. Durf ook te investeren. Ik heb eens een keer ook in de synode gezegd dat het zonde zou zijn met een grote Z als we in 2040 een vermogende kerk hebben. Een vermogende kerk hebben met heel veel land en heel veel bezittingen, maar geen gestelijk leven, nauwelijks kerkgangsters. Nou, ik denk dat het duidelijk is na het gesprek van vanmiddag waar dat geld dan naartoe zou kunnen gaan."

Joost: "Dank voor jullie tijd en komst ook naar deze studio, Gerben en Henk en alle goeds op jullie werk. En ja, begin dus op tijd. En er zijn allerhande mogelijkheden om goed te beslagen ten eise te beginnen. De nota 'Speelruimte gezocht' met de gesprekshandleiding, de procesplaats in kerkbeheer over gebouwen. Nou, we hebben dan geen loketfunctie in de zin van dat het groots op onze gevel staat. Maar de VKB is juist voor kerkgebouwen te bellen of te mailen. En meer informatie is sowieso te lezen op onze website www.kerkrentmeester.nl"